

ЮГОЗАПАДЕН
УНИВЕРСИТЕТ
·НЕОФИТ РИЛСКИ·
УЛ. ИВАН МИХАЙЛОВ 66
2700 БЛАГОВЕГРАД

SOUTH-WEST
UNIVERSITY
·NEOFIT RILSKY·
66 "IVAN MIHAILOV" STR.
2700 BLAGOEVGRAD

ФИЛОСОФСКИ ФАКУТЕТ
КАТЕДРА ПСИХОЛОГИЯ

Виолета Евгениева Дикова

Синдром на родителското отчуждение –
психологически характеристики и
особености

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

Научен ръководител: проф. д.пс.н. Людмил Кръстев

Благоевград 2017

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Психология“ при Философски факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград

Дисертацията съдържа: увод, три глави, заключение, приноси и литература.

Обем: 144 страници

Използваната литература включва: 2 български заглавия и 89 чуждестранни

Таблицы: 47

Фигури: 15

Приложения: 5

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 30.06.2017г. от 14.00 ч. , в зала 210А на УК1 на ЮЗУ „Неофит Рилски“ на открито заседание на научно жури.

Уводни бележки

В реалната действителност разводът или раздялата между родителите представлява своеобразна драма за детето, която променя целия му живот и на практика губи постоянния контакт с единия родител. Отсъствието на майката или бащата може да се определи като огромна липса за детето, което е поставено в ситуация да избира между двамата най-скъпи за него хора. Детето участва пряко в конфликтната ситуация между родителите по време на техния развод и често става жертва на синдрома на родителското отчуждение.

Целта на поведенческите стратегии, използвани от единия родител, са насочени към разрушаване на връзката на детето с другия родител. В тази насока се предприемат различни методи, като идеологическа обработка, емоционален шантаж или манипулация. Въмъкването на детето в тази конфликтна ситуация често има несъзнаван характер и се извършва под влияние на силните негативни емоции на родителите. Много често обаче желанието на единия родител да отдели детето от другия може да има напълно съзнателен характер с точно определени и пресметнати действия.

Отказът от контакт на децата с единия родител след развода или раздялата между брачните партньори е трудно изпитание за семействата. Въпреки че теоретичните са изписали много за значенията и последиците на отказа от контакт, емпиричните изследвания по темата са недостатъчно разработени и за съжаление, голяма част от литературата, свързана с деца, отказващи контакт с родителите си, не е била вземана достатъчно под внимание при разглеждане сложността на ситуацията. Затова настоящата дисертация разглежда основните въпроси, очертани по-горе, с цел разширяване на това, което вече е известно и установяване на нови, неизследвани досега факти и явления, отнасящи се към конкретната област.

І ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧНИ НАСОКИ И КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА ТЕОРИЯТА ЗА СИНДРОМА НА РОДИТЕЛСКО ОТЧУЖДЕНИЕ - PAS

1.1. Същност и особености - уточняване на основните понятия

Синдромът на родителско отчуждение (от англ. Parental Alienation Syndrome - PAS) може да се определи като специфично разстройство, възникващо у детето, когато то става активен участник в процеса на раздялата на родителите и слуша критиката и обсъждането на родителя, с когото не живее всеки ден. Упреците по отношение на този родител като правило са лъжливи, завишени, преувеличени и необосновани. Любовта в отношението родител-дете се унищожавя и се заменя с презрение, гняв, ярост и враждебност.

Синдромът на родителско отчуждение е понятие, въведено от Р. Гарднър и може да се определи като специфично разстройство, възникващо у детето, когато става активен участник в процеса на раздялата на родителите и слуша критиката и обсъждането на родителя, с който не живее всеки ден (Gardner, 1998, 1999, 2002, 2004a, 2004b). Това налага разглеждане на много въпроси, свързани с дългосрочните последици от отчуждаването и свързаното с тях поведение. Количествените изследвания установяват съществени връзки между психичното състояние в настоящия момент, което до голяма степен зависи от миналите взаимоотношения на членовете в семейството. Упреците по отношение на този родител като правило са лъжливи, завишени, преувеличени и необосновани.

Анализът на научната литература показва, че синдромът на родителското отчуждаване е резултат от процес, при който родителят пренася свои собствени възприятия и емоции върху детето си, насочени към разрушаване на неговата връзка с другия родител, докато демонстрираните чувства станат противоречиви на тези, които би трябвало да се очакват. Тази ситуация е директно свързана с конфликтния процес на развода или раздялата, или в случай, когато разделянето между родителите започва с мълчаливо съгласие и постепенно се стига до конфликтни ситуации.

Прегледът върху публикациите посветени на този синдром установява, че някои основни понятия и насоки са описани по различен начин, дори паралелно и без контакт помеждуим, от различни автори, всеки от които се опира на собствен професионален опит и дава различно име на един и същ феномен. Wallerstein & Kelly (1980) в Калифорния и Jacobs (1982) в Ню Йорк поотделно разглеждат случаи, които класифицират като „Медея синдром“, който започва с брак в криза, последван от раздяла и родителско поведение, пренасящо се върху детето, което не подозира факта, че родителите са започнали раздялата си още от началото на съвместния им живот. Blush & Ross (1987) описват профил на родители с фалшиви обвинения в сексуален тормоз, дефиниран като SAID (Sexual Allegations In Divorce). По-късно Turkat (1995) описва свързания с развода синдром на нараняващата майка (Malicious Mother) – при тези случаи майките успешно употребяват закона, за да накажат бившите си съпрузи, използвайки всички официални и неофициални пътища, за да отделят и забранят контакта между детето и бащата.

II ГЛАВА

ПРОГРАМА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1. Обосновка на научното изследване

Дългосрочното влияние на обстоятелствата непосредствено след развода или раздялата на родителите много често предполага отказът на контакт у детето като непосредствен резултат от развода. За съжаление, литературата по въпроса как отказът на контакт продължава или отслабва с времето е оскъдна.

Разводът на родителите води до различни комплексни промени и влияния върху развитието на детето. Обичайно това да си отгледан в разведено семейство е състояние, свързано с физически и емоционални рискове и такива, свързани с изграждането на отношения както за възрастните, така и за децата (Amato, 2000, 2010; Greif, 1979; Jacobs, 1982; Wood, Goesling, & Avellar, 2007). Настоящата дисертация разглежда основните въпроси, очертани по-горе с цел разширяване на това, което вече е известно и установяване на нови неизследвани досега факти и явления отнасящи се към конкретната област.

2.2. Цел, задачи, хипотези, методически инструментариум, изследвани лица и статистически методи за обработка на резултатите

2.2.1. Цел:

Да се установят спецификата и особеностите на синдрома на родителското отчуждение в контекста на упражняването на съвместни родителски права, манипулиращото поведение на родителя, уеднаквяването на поведението на детето спрямо това на родителя и качеството на отношенията „родител-дете“, като паралелно с това се установят значими индивидуални различия при младежи след развода на техните родители.

2.2.2. Задачи:

2.2.2.1. Да се адаптират: въпросник относно поведението, свързани със съвместното упражняване на родителски права на Schum & Stolberg, (2007); въпросник, измерващ манипулиращото поведение на Baker & Chambers (2011); въпросник относно поведение към коалиране с единия родител на Johnston, Walters, Oleson (2005); въпросник, изследващ качеството на отношенията „родител-дете“ на Pierce, Sarason, & Sarason (1991).

2.2.2.2. Да се проведат изследвания на различни категории лица: между момичета и момчетата; при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода); при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода); при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода); при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода); при лица (деца на родители с различна степен на образование към момента на развода), и при лица (деца от различно населено място към момента на развода) с адаптираните психологически въпросници.

2.2.2.3. Да се сравнят резултатите на различни категории лица: момичета и момчетата; при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода); при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода); при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода);

при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода); при лица (деца на родители с различна степен на образование към момента на развода) и при лица (деца от различно населено място към момента на развода) по скалите от адаптираните въпросници за изследване на упражняването на съвместни родителски права, манипулиращото поведение на родителя, уеднаквяването на поведението на детето спрямо това на родителя и качеството на отношенията „родител-дете“.

2.2.3. Хипотези:

2.2.3.1. Основна хипотеза

Предполага се, че особеностите на синдрома на отчуждаващото се поведение при родителите и отказът от контакт след развода се проявяват в контекста на упражняването на съвместни родителски права, манипулиращото поведение на родителя, подражаващо поведение на детето спрямо това на единия родител и качеството на отношенията „родител-дете“.

2.2.3.2. Работни хипотези:

2.2.3.2.1. Допуска се, че нагласите спрямо упражняването на съвместни родителски права се описват чрез структурните им компоненти и ще са налице значими различия.

2.2.3.2.2. Предполага се, че манипулиращото поведение на родителя се характеризира със специфична структура и значими диференциални особености.

2.2.3.2.3. Предполага се, че подражаващото поведението на детето спрямо това на родителя се описва чрез ясно обособени структурни компоненти и са налице индивидуални различия.

2.2.3.2.4. Допуска се, че качеството на отношенията „родител-дете“ се характеризира със специфична структура и наличие на диференциални особености.

2.2.4. Методически инструментариум:

2.2.4.1. Адаптация на въпросник, измерващ нагласите спрямо упражняването на съвместни родителски права (Schum & Stolberg, 2007).

Изследването на нагласите спрямо упражняването на съвместни родителски права е проведено в периода октомври – ноември 2015 г. с въпросник относно поведението, свързани със съвместното упражняване на родителски права на Schum & Stolberg (2007).

2.2.4.2. Адаптация на въпросник, измерващ манипулиращото поведение (Baker & Chambers)

Изследването на манипулиращото поведение е проведено в периода февруари – март 2016 г. с въпросника „Стратегията на Бейкър“ на (Baker & Chambers).

2.2.4.3. Адаптация на въпросник за установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител (Johnston, Walters, Oleson, 2005).

Изследването на подражаващото поведение у детето спрямо единия родител е проведено в периода май – юни 2016 г. с въпросник, измерващ готовността за уеднаквяване на поведението на детето с това на единия родител (Johnston, Walters, Oleson, 2005).

2.2.4.4. Адаптация на въпросник, измерващ качеството на отношенията „родител – дете“ (Pierce, Sarason, & Sarason, 1991)

Изследването на нагласите спрямо качеството на отношенията „родител-дете“ е проведено в периода август – септември 2016 г. с въпросник, изследващ качеството на отношенията „родител-дете“ на (Pierce, Sarason, & Sarason, 1991).

2.2.5. Процедура и изследвани лица

Данните от настоящето изследване са получени чрез онлайн проучване, при което всеки от участниците предварително потвърждава, че отговаря на условията за участие в проучването, като посочва настоящата си възраст и възрастта си към момента на раздялата на родителите си. Участниците трябва да са били на възраст между 10 и 17 години в момента на раздялата, а понастоящем да са на възраст между 18 и 35 г. Изследването включва четири въпроса за валидиране с цел да се потвърди ангажираността на участника (напр. “Моля, изберете кръг 2 за това твърдение”). Участниците, пропуснали някой от въпросите за валидиране, са изключени от изследването. Крайната извадка включва 1192 участници от цялата страна.

2.2.6. Методи за обработка на резултатите

Резултатите са обработени чрез софтуера SPSS 19. Реализиран е експлоаторен факторен анализ за всички методики, защото чрез него се осъществява преобразуване на множество от корелиращи променливи в по-малък брой множество от некорелиращи променливи (фактори), които описват възможно по-голяма част от изменчивостта на началните данни. Тази техника се прилага за класификации и за генериране на хипотези относно причинно-следствени връзки, но също така подготвя данните за следващи статистически обработки, като t-критерий на Стюдънт за сравнение на средните от две независими извадки, където средното се явява основната мярка за централна тенденция на метрични променливи и F- критерий на Фишер, който е в основата на дисперсионния анализ, където F-критерият е в основата на процедурата по статистическа проверката на хипотези относно разлика на две дисперсии, получени от повече от две независими извадки.

ГЛАВА ТРЕТА

АНАЛИЗ И ОБСЪЖДАНЕ НА ПОЛУЧЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ

3.1. Резултати от адаптирането на въпросник за съвместно упражняване на родителски права и установяване на индивидуални различия при деца след раздялата на техните родители.

Осъществен е експлораторен факторен анализ по метода на главните компоненти (Varimax rotation). Чрез статистическите възможности на програмата SPSS 16 се установяват шест фактора, обясняващи 47,13% от общата вариация. Айтемите притежават еднаква трудност (коефициенти на асиметрия и ексцес в диапазона от -2 до 2). Факторният анализ е адекватен и приемлив – КМО=0,778; Sig. на Bartlett's Test of Sphericity <0,0001.

Таблица № 5. Тегла на променливи от въпросника за съвместното упражняване на родителски права по първи фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,793$	II фактор $\alpha=0,789$	III фактор $\alpha=0,782$	IV фактор $\alpha=0,776$	V фактор $\alpha=0,768$	VI фактор $\alpha=0,764$
65.	0,742	0,023	0,149	-0,105	0,118	0,153
20.	0,729	0,101	-0,002	0,113	0,145	-0,126
6.	0,703	0,092	0,112	0,106	0,186	0,196
43.	0,686	-0,213	0,078	0,134	0,199	0,118
11.	0,644	-0,228	0,102	0,112	0,174	0,193
83.	0,628	0,083	0,172	0,211	0,108	0,109
50.	0,615	0,218	-0,039	0,153	0,172	0,207
14.	0,604	-0,208	0,029	0,116	0,136	0,141
32.	0,569	0,141	0,122	0,104	0,109	0,118
1.	0,557	0,136	0,171	0,213	0,104	0,229
26.	0,536	0,229	0,148	0,215	0,223	0,132
40.	0,519	0,105	-0,008	0,195	0,211	0,187
56.	0,507	0,156	0,185	0,107	0,164	0,199
24.	0,479	0,115	0,203	0,112	0,142	0,203
37.	0,468	0,204	0,172	0,037	0,158	0,201
76.	0,443	0,203	-0,039	0,043	0,162	0,252
61.	0,437	0,106	0,282	0,181	0,004	0,112
46.	0,424	0,218	-0,039	0,153	0,172	0,207
29.	0,419	0,142	0,211	0,129	0,081	0,148

Първият извлечен фактор обхваща айтеми, описващи негативно взаимодействие между родителите след развода им и наличие на неблагоприятно отношение един към друг. Съобразявайки се с айтемите, които обхваща, името на I фактор бива „родителски конфликти“. Този фактор обяснява 9,38% от вариацията, а от възможните 171 корелации между айтемите, само 74 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност и следователно може да се осъществи разграничаване на лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t<0,005$).

Вторият фактор съдържа айтеми, свързани с поведение на родителите след развода им, което се характеризира с наличие на положително общуване и подкрепа. Наименуването на II фактор е въз основа смисловата насоченост на айтемите, които обхваща, съответно – „комуникация и сътрудничество“. Този фактор обяснява 9% от вариацията, а от възможните 136 корелации между айтемите, само 59 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра

дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$). (таблица №6)

Таблица № 6. Тегла на променливи от въпросника за съвместното упражняване на родителски права по втори фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,793$	II фактор $\alpha=0,789$	III фактор $\alpha=0,782$	IV фактор $\alpha=0,776$	V фактор $\alpha=0,768$	VI фактор $\alpha=0,764$
77.	0,236	0,739	0,101	0,106	0,063	0,213
13.	0,199	0,725	-0,097	0,143	0,223	-0,182
49.	0,082	0,699	0,206	0,122	0,238	0,206
30.	-0,034	0,667	0,198	0,102	0,166	0,258
17.	0,152	0,658	0,046	0,212	0,209	0,108
42.	0,001	0,646	0,126	0,117	0,204	0,227
10.	0,203	0,617	-0,021	0,115	0,201	0,194
57.	0,216	0,602	0,163	0,038	0,203	0,119
3.	0,182	0,582	0,143	-0,083	0,202	0,222
62.	-0,203	0,556	0,046	0,244	0,105	0,179
34.	0,161	0,535	0,011	0,184	0,218	0,236
7.	0,164	0,526	0,231	0,178	0,143	0,276
51.	0,032	0,519	0,101	0,122	0,053	0,283
74.	0,191	0,505	-0,007	0,133	0,233	-0,191
66.	0,077	0,498	0,224	0,172	0,208	0,216
45.	0,032	0,462	0,219	0,042	0,179	0,208
38.	0,058	0,409	0,006	0,162	0,142	0,281

Таблица № 7. Тегла на променливи от въпросника за съвместното упражняване на родителски права по трети фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,793$	II фактор $\alpha=0,789$	III фактор $\alpha=0,782$	IV фактор $\alpha=0,776$	V фактор $\alpha=0,768$	VI фактор $\alpha=0,764$
41.	-0,044	0,057	0,748	0,106	0,214	0,175
85.	-0,064	0,009	0,732	-0,103	0,189	-0,117
19.	0,047	0,183	0,746	0,209	0,243	0,016
53.	0,097	0,176	0,637	0,108	0,268	0,282
8.	0,216	0,129	0,618	0,175	0,131	0,167
71.	0,129	-0,098	0,604	0,102	0,253	-0,134
52.	0,144	0,138	0,582	-0,097	0,202	0,279
31.	0,193	0,157	0,531	0,251	0,016	0,045
82.	0,067	0,213	0,526	0,259	0,204	0,106
64.	0,295	0,209	0,503	0,166	0,064	0,275
80.	0,271	0,194	0,457	0,206	-0,132	0,049
75.	-0,044	0,057	0,488	0,106	0,214	0,175
59.	0,063	0,006	0,462	-0,112	0,109	-0,017
35.	0,047	0,183	0,446	0,203	0,143	0,016
67.	0,192	0,171	0,427	0,106	0,218	0,283
47.	0,216	0,129	0,418	0,175	0,131	0,167

Третият фактор съдържа айтеми, разглеждащи качеството на емоционалната връзка между бащата и детето след развода на родителите. На III фактор може да бъде дадено названието „бащина топлина в отношенията“. Този фактор обяснява 7,8% от вариацията, а от възможните 120 корелации между айтемите само 45 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$),

Таблица № 8. Тегла на променливи от въпросника за съвместното упражняване на родителски права по трети фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,793$	II фактор $\alpha=0,789$	III фактор $\alpha=0,782$	IV фактор $\alpha=0,776$	V фактор $\alpha=0,768$	VI фактор $\alpha=0,764$
68.	0,088	0,229	0,054	0,732	0,106	-0,134
12.	0,219	0,087	0,024	0,719	0,143	0,036
55.	0,122	0,208	0,048	0,704	0,109	0,184
27.	0,123	0,102	0,037	0,685	0,204	0,149
4.	0,243	0,184	0,108	0,668	0,156	0,262
48.	0,046	0,273	0,129	0,636	0,218	0,209
15.	-0,128	0,176	0,175	0,594	-0,091	0,234
33.	0,121	0,192	0,174	0,559	0,206	0,279
86.	0,226	0,212	0,272	0,532	0,144	0,192
22.	0,285	0,223	0,052	0,512	0,116	-0,104
63.	0,119	0,177	0,024	0,499	0,143	0,236
18.	-0,022	0,228	0,248	0,481	0,209	0,184
70.	0,128	0,132	-0,227	0,435	0,234	-0,129
58.	0,043	0,184	0,108	0,413	0,156	0,262
79.	0,241	0,275	0,128	0,406	0,216	0,279

Четвъртият фактор съдържа 15 айтема, свързани с качеството на емоционалната връзка между майката и детето след развода на родителите. IV фактор е наименуван „майчина топлина в отношенията“ и обяснява 7,52% от вариацията, а от възможните 105 корелации между айтемите, само 28 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 9. Тегла на променливи от въпросника за съвместното упражняване на родителски права по пети фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,793$	II фактор $\alpha=0,789$	III фактор $\alpha=0,782$	IV фактор $\alpha=0,776$	V фактор $\alpha=0,768$	VI фактор $\alpha=0,764$
54.	0,238	0,016	0,143	0,021	0,702	0,123
21.	-0,104	0,048	0,103	0,016	0,689	-0,172
78.	0,163	0,185	-0,292	0,073	0,642	-0,166
2.	0,167	0,186	0,126	0,093	0,606	0,268
36.	0,124	0,207	0,131	-0,046	0,543	0,262
81.	0,294	0,168	0,097	0,191	0,529	0,203
9.	0,269	-0,087	0,108	0,076	0,512	0,195
73.	0,187	0,108	0,212	0,149	0,443	0,286
25.	0,102	0,116	0,143	0,027	0,435	0,128
60.	-0,122	0,025	0,129	0,099	0,429	-0,107

Петият фактор съдържа айтеми, свързани с упражняването на контрол от майката спрямо детето след развода на родителите. V фактор е наименуван „контролираща и изискваща майка“ и обяснява 6,96% от вариацията, а от възможните 45 корелации между айтемите само 15 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 10. Тегла на променливи от въпросника за съвместното упражняване на родителски права по шести фактор след ротацията на факторните оси (контрол и дисциплина от бащата)

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,793$	II фактор $\alpha=0,789$	III фактор $\alpha=0,782$	IV фактор $\alpha=0,776$	V фактор $\alpha=0,768$	VI фактор $\alpha=0,764$
69.	0,163	0,089	0,191	0,032	0,181	0,664
16.	0,145	-0,083	0,157	0,161	0,219	0,627
84.	0,276	-0,051	0,214	0,168	0,142	0,662
28.	0,145	0,134	0,149	0,092	0,212	0,573
5.	0,184	0,184	0,208	0,134	-0,197	0,528
39.	0,158	0,106	0,124	0,043	0,217	0,492
23.	-0,184	0,156	0,174	0,162	0,281	0,466
72.	0,168	0,182	0,194	0,032	0,271	0,434
44.	0,144	-0,087	0,102	0,119	0,223	0,397

Шестият фактор съдържа айтеми, свързани с упражняването на контрол от бащата спрямо детето след развода на родителите. VI фактор е наименуван „контролиращ и изискващ баща“ и обяснява 6,47% от вариацията, а от възможните 36 корелации между айтемите само 9 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 11. Резултати от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо упражняването на съвместни родителски права към момента на развода на родителите им

Фактор	Пол	\bar{X}	SD	t [df=302]	P
„Родителски конфликти“	момичета	5,08	2,05	0,532	0,429
	момчета	4,72	1,62		
„Комуникация и сътрудничество“	момичета	4,47	1,26	3,981	0,006
	момчета	2,82	1,72		
„Бащина топлина в отношенията“	момичета	2,09	1,29	1,324	0,271
	момчета	2,79	3,72		
„Майчина топлина в отношенията“	момичета	5,48	1,36	4,627	0,002
	момчета	2,16	1,24		
„Контролираща и изискваща майка“	момичета	5,53	3,47	0,702	0,616
	момчета	4,47	2,26		
„Контролиращ и изискващ баща“	момичета	3,42	2,36	0,483	0,386
	момчета	2,86	1,28		

Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо упражняването на съвместни родителски права на родителите към момента на развода доказват наличие на значими различия по II и IV фактор. По отношение на комуникацията и сътрудничеството момичетата демонстрират по-благоприятно отношение, за разлика от момчетата.

Изследването на фактора майчина топлина в отношенията разкрива значими различия между момичетата и момчетата, където момичетата в по-висока степен докладват за наличие на топли отношения с майката, за разлика от момчетата. Вероятно резултатите се явяват последиствие от биологичната и социална предразположеност на момичетата и жените към по-емоционално поведение, проява на емпатия и желание за поддържане на процеса на общуване с близките си.

Таблица № 12. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права

Фактор	Възраст	\bar{X}	SD	F [df=2,301]	P
„Родителски конфликти“	7 – 10 години	4,27	2,31	5,982	0,001
	11 – 14 години	4,34	2,51		
	15 – 18 години	5,88	2,87		
„Комуникация и сътрудничество“	7 – 10 години	2,38	3,98	0,936	0,038
	11 – 14 години	3,75	3,07		
	15 – 18 години	4,62	4,66		
„Бащина топлина в отношенията“	7 – 10 години	3,23	2,87	1,372	0,269
	11 – 14 години	2,76	1,75		
	15 – 18 години	3,21	2,24		
„Майчина топлина в отношенията“	7 – 10 години	3,84	2,52	0,488	0,372
	11 – 14 години	4,03	2,28		
	15 – 18 години	3,24	1,99		
„Контролираша и изискваша майка“	7 – 10 години	3,78	3,72	0,847	0,726
	11 – 14 години	2,09	2,86		
	15 – 18 години	1,41	3,54		
„Контролираш и изискваш баща“	7 – 10 години	3,17	2,62	1,006	0,163
	11 – 14 години	2,36	1,33		
	15 – 18 години	2,05	1,07		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по I фактор. В по-висока степен докладват за наличие на родителски конфликти лицата на възраст от 15 – 18 години, към момента на развода (PLSD=0,003), за разлика от тези на възраст от 11 – 14 години (PLSD=0,007) и тези на възраст от 7 – 10 години (PLSD=0,006). Вероятно резултатите се дължат на възрастовите особености на децата през различните периоди на развитие. Съвсем логично периодът на пубертета поради комплицирания си характер допълнително да съдейства за възприемане от детето на родителските конфликти, като по-ярки, по-интензивни и по-драматични.

Таблица № 13. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права

Фактор	Възраст	\bar{X}	SD	F [df=2,301]	P
„Родителски конфликти“	20 – 30 години	5,18	2,85	6,887	0,000
	31 – 40 години	3,74	2,09		
	41 – 50 години	2,26	1,94		
„Комуникация и сътрудничество“	20 – 30 години	1,69	1,06	5,732	0,001
	31 – 40 години	2,27	1,88		
	41 – 50 години	4,03	2,34		
„Бащина топлота в отношенията“	20 – 30 години	3,88	2,08	0,205	0,371
	31 – 40 години	3,16	2,18		
	41 – 50 години	4,57	2,26		
„Майчина топлота в отношенията“	20 – 30 години	4,48	2,74	0,942	0,39
	31 – 40 години	5,02	3,02		
	41 – 50 години	4,83	2,87		
„Контролираща и изискваща майка“	20 – 30 години	4,25	2,25	0,228	0,368
	31 – 40 години	3,73	2,46		
	41 – 50 години	4,41	2,92		
„Контролиращ и изискващ баща“	20 – 30 години	2,42	1,13	0,589	0,436
	31 – 40 години	3,74	2,22		
	41 – 50 години	2,64	3,49		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по I и II фактор. Резултатите показват, че децата на родителите във възрастов диапазон 20 – 30 години към момента на развода (PLSD=0,001) по-често реагират с конфликтно поведение един към друг, за разлика от децата на родителите на възраст между 31 – 40 години (PLSD=0,012) и тези между 41 – 50 години (PLSD=0,007). По отношение на комуникацията и сътрудничеството отново възрастовите особености свидетелстват за значими различия, според които децата на родителите във възрастов диапазон 41 – 50 години към момента на развода (PLSD=0,001) са по-склонни към комуникация и сътрудничество, за разлика от децата на родителите на възраст между 31 – 40 години (PLSD=0,009) и тези между 20 – 30 години към момента на раздялата (PLSD=0,004).

Таблица № 14. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права

Фактор	Брой деца	\bar{X}	SD	F [df=2,304]	P
„Родителски конфликти“	1	2,42	1,42	0,839	0,773
	2	3,27	1,77		
	3 (+)	2,91	1,83		
„Комуникация и сътрудничество“	1	2,12	2,92	1,445	0,127
	2	3,05	2,84		
	3 (+)	3,87	2,47		
„Бащина топлина в отношенията“	1	4,35	1,62	6,314	0,001
	2	2,71	1,93		
	3 (+)	1,84	2,13		
„Майчина топлина в отношенията“	1	4,78	2,02	5,763	0,002
	2	3,92	1,89		
	3 (+)	1,36	1,66		
„Контролираща и изискваща майка“	1	1,28	1,21	0,636	0,521
	2	1,75	1,64		
	3 (+)	2,04	1,89		
„Контролиращ и изискващ баща“	1	1,88	1,58	0,801	0,696
	2	2,77	2,62		
	3 (+)	3,92	1,89		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по III и IV фактор. Резултатите показват, че деца, които нямат братя и сестри (PLSD=0,005) в по-висока степен свидетелстват за проявена бащина топлина в отношенията, за разлика от тези с един брат или сестра (PLSD=0,016) и тези с повече братя и сестри (PLSD=0,007). Значими различия се установяват и по отношение на демонстрираната майчина топлина в отношенията, където отново децата, които нямат брат или сестра (PLSD=0,008), в по-висока степен докладват за топла и емоционална връзка с майката, за разлика от тези с един брат или сестра (PLSD=0,011) и тези с повече братя и сестри (PLSD=0,006).

Таблица № 15. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права

Фактор	Социално-икономически статус	\bar{X}	SD	F [df=2,301]	P
„Родителски конфликти“	1 работещ родител	5,53	1,75	5,432	0,003
	2 работещи родители	3,27	2,18		
	безработни родители	4,16	2,32		
„Комуникация и сътрудничество“	1 работещ родител	2,41	3,22	0,559	0,487
	2 работещи родители	1,93	2,93		
	безработни родители	2,03	3,59		
„Бащина топлинота в отношенията“	1 работещ родител	4,03	1,88	0,934	0,869
	2 работещи родители	5,28	2,37		
	безработни родители	3,92	2,01		
„Майчина топлинота в отношенията“	1 работещ родител	3,23	1,79	0,148	0,037
	2 работещи родители	4,82	1,92		
	безработни родители	1,05	1,76		
„Контролираща и изискваща майка“	1 работещ родител	4,22	2,78	1,082	0,158
	2 работещи родители	2,79	2,36		
	безработни родители	2,42	2,58		
„Контролиращ и изискващ баща“	1 работещ родител	5,18	1,06	0,662	0,539
	2 работещи родители	2,96	1,47		
	безработни родители	4,03	2,72		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по I фактор. Родителските конфликти са по-чести при децата на родители, от които само единият работи (PLSD=0,004), за разлика от деца на двама безработни родители (PLSD=0,0013) и деца на двама работещи родители (PLSD=0,007).

Таблица № 16. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различна степен на образование към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права

Фактор	Степен на образование	\bar{X}	SD	F [df=2,301]	P
„Родителски конфликти“	2 висше	3,56	2,89	4,863	0,005
	2 средно	2,86	1,37		
	1 средно + 1 висше	2,91	2,28		
„Комуникация и сътрудничество“	2 висше	1,84	1,94	5,062	0,002
	2 средно	1,45	1,81		
	1 средно + 1 висше	2,03	1,64		
„Бащина топлинота в отношенията“	2 висше	4,51	2,56	0,408	0,311
	2 средно	2,27	1,32		
	1 средно + 1 висше	4,73	1,21		
„Майчина топлинота в отношенията“	2 висше	5,41	2,04	0,852	0,771
	2 средно	2,44	1,43		
	1 средно + 1 висше	2,86	2,89		
„Контролираща и изискваща майка“	2 висше	5,69	2,78	1,028	0,064
	2 средно	1,85	1,06		
	1 средно + 1 висше	3,83	1,62		
„Контролиращ и изискващ баща“	2 висше	5,82	2,24	0,342	0,216
	2 средно	2,56	1,89		
	1 средно + 1 висше	3,98	2,37		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различна степен на образование към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по V и VI фактор. Резултатите показват, че поведение свързано с прилагане на контрол и поставяне на изисквания към детето от страна на майката е по-често при деца на двама родители с висше образование (PLSD=0,003), за разлика от деца на родители от които единият е със средно, а другият е с висше образование (PLSD=0,005) и деца на родители със средно образование (PLSD=0,001). По отношение на контрола и изискванията от страна на бащата към детето, резултатите показват, че такъв тип поведение е по-характерно за деца на двамата родители с висше образование (PLSD=0,002), за разлика от деца на родители от които единият е със средно, а другият е с висше образование (PLSD=0,011) и деца на родители със средно образование (PLSD=0,004).

Таблица № 17. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права

Фактор	Населено място	\bar{X}	SD	F [df=2,304]	p
„Родителски конфликти“	малък град	3,07	1,75	1,002	0,079
	областен град	3,66	1,24		
	столицата	3,27	2,38		
„Комуникация и сътрудничество“	малък град	2,34	1,75	0,983	0,805
	областен град	1,88	1,62		
	столицата	2,23	2,33		
„Бащина топлина в отношенията“	малък град	2,76	1,51	0,144	0,552
	областен град	2,21	1,47		
	столицата	3,78	1,62		
„Майчина топлина в отношенията“	малък град	3,09	2,33	0,697	0,505
	областен град	2,48	1,97		
	столицата	3,17	2,52		
„Контролираща и изискваща майка“	малък град	2,36	1,28	0,307	0,222
	областен град	2,05	1,98		
	столицата	3,88	1,72		
„Контролиращ и изискващ баща“	малък град	4,03	2,82	5,329	0,005
	областен град	3,24	1,54		
	столицата	2,36	1,28		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват значими индивидуални различия по VI фактор. Населеното място към момента на развода на родителите

е основа за различия по отношение на проявения контрол и изисквания от бащата към детето в по-висока степен за деца живеещи в малък град (PLSD=0,006), за разлика от децата от областен град (PLSD=0,0018) и децата живеещи в столицата (PLSD=0,009) към момента на раздялата на техните родители.

3.2. Резултати от адаптирането на въпросник измерващ манипулиращото поведение и установяване на индивидуални различия при деца след раздялата на техните родители.

Съществен е експлораторен факторен анализ по метода на главните компоненти, ортогонална ротация на факторните оси. Чрез статистическите възможности на програмата SPSS 16 се установяват фактори, които обясняват повече от една променлива. Факторният анализ е адекватен и приемлив – КМО=0,782; Sig. на Bartlett's Test of Sphericity <0,0001. Факторният анализ по метода на главните компоненти (Varimax rotation) обособи два фактора, обясняващи 35,8% от общата вариация.

Таблица № 18. Тегла на променливи от въпросника, измерващ манипулиращото поведение по първи фактор след ротацията на факторните оси

№	айтеми	I фактор $\alpha=0,785$	II фактор $\alpha=0,779$
16.	Единият от родителите ми смяташе за трудно да бъде част от голямо семейство.	0,713	0,081
11.	Единият от родителите ми ме караше да избирам един от двамата	0,708	0,047
20.	Единият от родителите ми предпочиташе новия си партньор за моя майка / баща.	0,662	0,054
1.	Единият от родителите ми изискваше задължително фаворизиране.	0,634	0,119
9.	Единият от родителите ми се разстройваше заради обичта ми към другия родител.	0,628	-0,073
3.	Единият от родителите ми ме караше да пазя тайни.	0,597	0,151
18.	Единият от родителите ми ме окуражаваше да разчитам на него / нея.	0,561	0,105
5.	Единият от родителите ми изпитваше дискомфорт при среща с другия.	0,525	0,127
14.	Единият от родителите ми наричаше другия родител по малкото му име.	0,489	0,068
7.	Единият от родителите ми ме караше да шпионирам.	0,462	0,199
13.	Единият от родителите ми искаше да му се доверявам.	0,411	0,142

Първият извлечен фактор обхваща айтеми, описващи поведение на единия от родителите след развода, което има за цел да манипулира детето и да му внуши по-благоприятни нагласи спрямо манипулиращия родител. Съобразявайки се с

айтемите, които обхваща, името на I фактор бива „манипулация към родителя“. Този фактор обяснява 20,16% от вариацията, а от възможните 55 корелации между айтемите само 12 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност и следователно може да се осъществи разграничаване на лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig t<0,005).

Вторият извлечен фактор обхваща айтеми, описващи поведение на единия от родителите след развода, което има за цел да манипулира детето и да му внуши негативни нагласи спрямо другия родител. Съобразявайки се с айтемите, които обхваща, името на II фактор бива „манипулация срещу родителя“. Този фактор обяснява 15,64% от вариацията, а от възможните 36 корелации между айтемите само 8 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност и следователно може да се осъществи разграничаване на лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig t<0,005), (таблица № 19).

Таблица № 19. Тегла на променливи от въпросника, измерващ манипулиращото поведение по втори фактор след ротацията на факторните оси

№	айтеми	I фактор $\alpha=0,785$	II фактор $\alpha=0,779$
12.	Единият от родителите ми казваше, че другият родител е опасен	0,031	0,722
4.	Единият от родителите ми ограничаваше контактите ми.	0,018	0,701
10.	Единият от родителите ми казваше, че другият не ме обича.	0,025	0,638
17.	Единият от родителите ми насърчаваше гнева ми с цел да нарани другия родител.	0,133	0,582
2.	Единият от родителите ми правеше негативни коментари.	-0,153	0,554
8.	Единият от родителите ми затрудняваше комуникацията.	0,178	0,513
19.	Единият от родителите ме караше да се обърна срещу другия родител.	0,216	0,482
6.	Единият от родителите ми отказваше или блокираше съобщения.	0,205	0,469
15.	Единият от родителите ми ме насърчаваше да не зачитам другия родител.	0,238	0,451

Таблица № 20. Резултати от t-критерия за сравнение на средните стойности между момчетата и момчетата спрямо манипулиращото поведение към момента на развода

Фактор	Пол	\bar{X}	SD	t [df=287]	P
„Манипулация към родителя“	момчета	5,24	2,07	3,548	0,004
	момчета	3,84	1,26		
„Манипулация срещу родителя“	момчета	4,83	2,59	0,872	0,739
	момчета	5,24	2,81		

Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичетата и момчетата спрямо манипулиращото поведение към момента на развода на родителите доказват значими индивидуални различия по I фактор. Момичетата в по-висока степен докладват за наличие на манипулация към единия родител, за разлика от момчетата.

Таблица № 21. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение

Фактор	Възраст	\bar{X}	SD	F [df=2,286]	P
„Манипулация към родителя“	7 – 10 години	4,27	1,33	1,026	0,142
	11 – 14 години	4,34	1,51		
	15 – 18 години	5,38	2,47		
„Манипулация срещу родителя“	7 – 10 години	5,98	2,98	5,791	0,002
	11 – 14 години	4,75	1,07		
	15 – 18 години	3,62	2,66		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими индивидуални различия по II фактор. Децата на възраст между 7 – 10 години (PLSD=0,002) в най-висока степен докладват за наличие на манипулация срещу родителя, за разлика от 11 – 14 годишните (PLSD=0,008) и 15 – 18 годишните (PLSD=0,005). Вероятно липсата на социален опит у най-малките деца дава възможност на възрастния да манипулира действителността.

Таблица № 22. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение

Фактор	Възраст	\bar{X}	SD	F [df=2,286]	P
„Манипулация към родителя“	20 – 30 години	2,72	2,38	0,936	0,877
	31 – 40 години	3,46	2,79		
	41 – 50 години	5,82	3,87		
„Манипулация срещу родителя“	20 – 30 години	5,92	2,73	4,669	0,002
	31 – 40 години	4,86	2,25		
	41 – 50 години	3,47	1,86		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими различия по II фактор. Децата на родители на възраст между 20 – 30 години (PLSD=0,001) към момента на развода в най-изявена степен демонстрират наличие на манипулация срещу родителя, за разлика от децата на родители на възраст между 31 – 40 години (PLSD=0,0015) и 41 – 50 години (PLSD=0,009).

Таблица № 23. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение

Фактор	Брой деца	\bar{X}	SD	F [df=2,236]	P
„Манипулация към родителя“	1 дете	2,72	1,36	0,806	0,712
	2 деца	2,45	1,03		
	3 (+) деца	2,87	2,35		
„Манипулация срещу родителя“	1 дете	3,86	1,69	0,534	0,488
	2 деца	2,97	4,36		
	3 (+) деца	3,52	1,22		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение не доказват значими различия по отношение на прилаганата манипулация към родителя и тази срещу родителя.

Таблица № 24. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение

Фактор	Социално-икономически статус	\bar{X}	SD	F [df=2,286]	P
„Манипулация към родителя“	1 работещ родител	4,28	2,56	5,927	0,001
	2 работещи родители	5,74	3,43		
	2 безработни родители	1,42	1,21		
„Манипулация срещу родителя“	1 работещ родител	5,34	2,77	4,338	0,003
	2 работещи родители	2,09	1,76		
	2 безработни родители	2,22	1,42		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими различия по I и II фактор. По отношение на манипулацията към родителя се установява, че тя е по-висока при децата на двама работещи родители (PLSD=0,003), следвана от децата на един работещ родител (PLSD=0,0017) и най-ниска при децата на двама безработни родители (PLSD=0,009). Манипулацията срещу родителя е най-изявена при децата на един работещ родител (PLSD=0,001), за разлика от децата на двама безработни (PLSD=0,008) и децата на двама работещи родители (PLSD=0,006).

Таблица № 25. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение

Фактор	Степен на образование	\bar{X}	SD	F [df=2,286]	P
„Манипулация към родителя“	2 висше	4,96	2,31	3,921	0,004
	2 средно	2,71	1,09		
	1 средно + 1 висше	3,43	2,38		
„Манипулация срещу родителя“	2 висше	3,45	1,94	1,009	0,182
	2 средно	3,82	1,69		
	1 средно + 1 висше	4,16	2,27		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими индивидуални различия по I фактор. Децата на двама родители с висше образование (PLSD=0,002) в най-висока степен са склонни да прилагат манипулация към родителя, за разлика от децата на родители, единият от които е с висше образование, а другият е със средно (PLSD=0,018) и децата на родители със средно образование (PLSD=0,008).

Таблица № 26. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различно населено място към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение

Фактор	Населено място	\bar{X}	SD	F [df=2,286]	P
„Манипулация към родителя“	маък град	3,26	2,71	0,346	0,219
	областен град	2,79	1,34		
	столицата	2,57	1,02		
„Манипулация срещу родителя“	маък град	4,15	2,63	0,918	0,064
	областен град	3,39	1,82		
	столицата	4,32	2,87		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различно населено място към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение не разкриват значими индивидуални различия в контекста на особеностите на населеното място спрямо манипулационното поведение.

3.3. Резултати от адаптирането на въпросник за установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител и установяване на индивидуални различия при децата след раздялата на техните родители.

Осъществен е експлораторен факторен анализ по метода на главните компоненти (Varimax rotation). Чрез статистическите възможности на програмата SPSS 16 се установяват четири фактора, обясняващи 42,55% от общата вариация. Айтемите притежават еднаква трудност (коефициенти на асиметрия и експес в диапазона от -2 до 2). Факторният анализ е адекватен и приемлив – КМО=0,763; Sig. на Bartlett's Test of Sphericity <0,0001.

Първият извлечен фактор обхваща айтеми, описващи поведение, характеризиращо се с отказ от контакт от страна на детето към единия от родителите след развода им. Съобразявайки се с айтемите, които обхваща, името на I фактор бива „избягващо поведение“. Този фактор обяснява 16,33% от вариацията, а от възможните 171 корелации между айтемите само 80 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност и следователно може да се осъществи разграничаване на лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig t<0,005), (таблица № 27).

Таблица № 27. Тегла на променливи от въпросника за установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител по първи фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,779$	II фактор $\alpha=0,764$	III фактор $\alpha=0,758$	IV фактор $\alpha=0,752$
37.	0,772	0,054	0,103	0,232
9.	0,758	0,029	0,204	0,142
26.	0,744	0,146	0,128	-0,091
33.	0,722	0,146	0,198	-0,085
48.	0,701	0,029	0,083	0,239
1.	0,692	0,156	0,228	0,163
24.	0,673	0,108	0,117	0,097
3.	0,641	-0,058	0,253	0,121
44.	0,624	0,129	0,049	0,016
19.	0,602	0,102	0,136	0,204
35.	0,583	0,262	0,202	0,122
11.	0,544	0,284	0,001	0,261
29.	0,522	0,264	0,236	0,083
14.	0,513	0,214	0,163	-0,032
31.	0,477	0,103	0,234	0,104
13.	0,456	0,221	-0,009	0,231
46.	0,439	0,203	0,006	0,249
7.	0,412	0,058	0,105	0,038
21.	0,404	0,284	-0,008	0,268

Таблица № 28. Тегла на променливи от въпросника за установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител по втори фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,779$	II фактор $\alpha=0,764$	III фактор $\alpha=0,758$	IV фактор $\alpha=0,752$
27.	0,082	0,732	0,115	0,143
12.	0,056	0,718	0,213	0,112
40.	0,202	0,489	0,084	0,038
6.	0,186	0,646	0,004	0,201
32.	0,166	0,623	0,032	0,147
4.	-0,062	0,594	0,113	0,128
18.	0,261	0,558	0,126	0,213
42.	0,292	0,526	0,085	0,191
17.	0,165	0,492	0,245	-0,102
2.	0,236	0,458	0,206	0,188
23.	0,207	0,433	-0,218	0,276
38.	0,243	0,414	0,192	0,045
20.	0,205	0,402	0,073	0,142

Вторият фактор съдържа айтеми, свързани с поведение на детето, което се характеризира с наличие на негативни реакции и неприемливи действия. Наименуването на II фактор е въз основа смисловата насоченост на айтемите, които обхваща, съответно – „деструктивно поведение“. Този фактор обяснява 10,52% от вариацията, а от възможните 78 корелации между айтемите само 16 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 29. Тегла на променливи от въпросника за установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител по трети фактор след ротацията на факторните оси

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,779$	II фактор $\alpha=0,764$	III фактор $\alpha=0,758$	IV фактор $\alpha=0,752$
39.	0,064	0,024	0,715	0,195
25.	0,028	0,069	0,668	0,107
47.	-0,007	-0,204	0,634	0,126
5.	0,182	0,114	0,597	0,146
43.	0,164	0,121	0,542	0,228
15.	0,102	0,213	0,525	0,196
36.	0,152	0,137	0,508	0,254
45.	0,213	0,211	0,483	0,138
41.	0,237	0,189	0,469	-0,209
22.	0,221	0,206	0,426	0,164

Третият фактор съдържа айтеми, описващи поведението на детето след развода на родителите, по посока коалиране с единия родител. На III фактор може да бъде дадено названието „коалиционно поведение“. Този фактор обяснява 8,6% от вариацията, а от възможните 45 корелации между айтемите само 12 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 30. Тегла на променливи от въпросника установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител по четвърти фактор след ротацията на факторните оси (положително поведение)

№ айтеми	I фактор $\alpha=0,779$	II фактор $\alpha=0,764$	III фактор $\alpha=0,758$	IV фактор $\alpha=0,752$
28.	0,028	0,129	0,203	0,711
10.	0,068	0,137	-0,122	0,676
34.	0,144	0,193	0,139	0,632
8.	0,139	0,121	0,123	0,564
30.	0,258	0,233	0,169	0,517
16.	0,134	0,281	0,295	0,493

Четвъртият фактор съдържа 6 айтема, описващи позитивно и благоприятно поведение от страна на детето спрямо родителите след развода им. IV фактор е наименуван „положително поведение“ и обяснява 7,1% от вариацията, а от възможните 15 корелации между айтемите само 4 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 31. Резултати от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо подражаващото поведение към момента на развода на родителите им

Фактор	Пол	\bar{X}	SD	t [df=294]	P
„Избягващо поведение“	момичета	5,43	2,84	3,622	0,003
	момчета	2,19	1,39		
„Деструктивно поведение“	момичета	3,09	1,82	2,984	0,006
	момчета	5,69	2,26		
„Коалиционно поведение“	момичета	3,99	2,83	0,472	0,332
	момчета	4,28	2,25		
„Положително поведение“	момичета	3,15	1,27	0,787	0,621
	момчета	2,92	1,36		

Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо подражаващото поведение към момента на развода на родителите им доказват значими различия по I и II фактор. Избягващото поведение е по-често прилагано от момичетата, за разлика от момчетата.

Напротив деструктивното поведение е значително от-характерно за момчетата, за разлика от момичетата.

Таблица № 32. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо подражаващото поведение

Фактор	Възраст	\bar{X}	SD	F [df=2,290]	P
„Избягващо поведение“	7 - 10 години	6,32	2,63	0,035	0,982
	11 - 14 години	5,51	2,35		
	15 - 18 години	6,83	3,32		
„Деструктивно поведение“	7 - 10 години	3,64	1,26	6,249	0,000
	11 - 14 години	5,34	2,16		
	15 - 18 години	6,27	2,84		
„Коалиционно поведение“	7 - 10 години	2,76	1,92	0,399	0,274
	11 - 14 години	3,58	1,63		
	15 - 18 години	2,47	1,12		
„Положително поведение“	7 - 10 години	3,29	2,06	0,513	0,408
	11 - 14 години	3,14	1,62		
	15 - 18 години	2,17	1,23		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по II фактор, където деструктивното поведение е най-ярко изразено при 15 - 18 годишните (PLSD=0,001), за разлика от тези на 11 - 14 години (PLSD=0,009) и тези на 7 - 10 години (PLSD=0,002).

Таблица № 33. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо подражаващото поведение

Фактор	Възраст	\bar{X}	SD	F [df=2,290]	P
„Избягващо поведение“	20 - 30 години	4,74	1,56	0,618	0,593
	31 - 40 години	5,83	2,15		
	41 - 50 години	5,32	2,28		
„Деструктивно поведение“	20 - 30 години	3,52	1,96	0,986	0,821
	31 - 40 години	2,59	1,82		
	41 - 50 години	2,49	1,62		
„Коалиционно поведение“	20 - 30 години	2,47	1,48	6,184	0,000
	31 - 40 години	4,93	1,02		
	41 - 50 години	3,16	2,06		
„Положително поведение“	20 - 30 години	2,07	1,15	1,945	0,113
	31 - 40 години	2,33	1,62		
	41 - 50 години	2,18	1,81		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по III фактор, където се установява, че децата на родителите във възрастов диапазон 31 - 40 години (PLSD=0,002) проявяват коалиционно поведение по-често, за разлика

от децата на родители между 41 – 50 години (PLSD=0,019) и децата на родители между 20 – 30 години (PLSD=0,008).

Таблица № 34. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо подражаващото поведение

Фактор	Брой деца	\bar{X}	SD	F [df=2,290]	P
„Избягващо поведение“	1 дете	5,63	2,59	0,904	0,746
	2 деца	4,81	2,14		
	3 (+) деца	5,57	2,32		
„Деструктивно поведение“	1 дете	3,45	3,91	0,572	0,489
	2 деца	3,62	2,46		
	3 (+) деца	2,32	1,29		
„Коалиционно поведение“	1 дете	3,89	1,97	1,013	0,087
	2 деца	3,87	1,42		
	3 (+) деца	4,51	2,35		
„Положително поведение“	1 дете	1,86	1,02	5,271	0,001
	2 деца	3,28	1,38		
	3 (+) деца	5,79	1,43		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по IV фактор. Децата с повече от един брат или сестра (PLSD=0,004) в много по-висока степен демонстрират положително поведение, за разлика от децата с един брат или една сестра (PLSD=0,0017) и от единствените деца в семейството (PLSD=0,006).

Таблица № 35. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо подражаващото поведение

Фактор	Социално-икономически статус	\bar{X}	SD	F [df=2,290]	P
„Избягващо поведение“	1 работещ родител	2,13	1,96	3,562	0,004
	2 работещи родители	3,08	2,82		
	2 безработни родители	4,81	1,39		
„Деструктивно поведение“	1 работещ родител	3,45	2,16	4,288	0,001
	2 работещи родители	4,62	2,41		
	2 безработни родители	2,32	1,08		
„Коалиционно поведение“	1 работещ родител	2,63	1,18	0,793	0,661
	2 работещи родители	2,99	2,53		
	2 безработни родители	3,36	2,23		
„Положително поведение“	1 работещ родител	3,42	2,12	0,302	0,285
	2 работещи родители	2,52	1,86		
	2 безработни родители	3,49	2,81		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими

индивидуални различия по I и II фактор. Избягващото поведение е по-характерно за децата на безработните родители (PLSD=0,001), за разлика от децата на двама работещи родители (PLSD=0,0012) и децата на един безработен родител и един работещ родител (PLSD=0,009). Деструктивното поведение е по-често при децата на двама работещи родители (PLSD=0,005), за разлика от децата на един работещ и един безработен родител (PLSD=0,014) и децата на двама безработни родители (PLSD=0,008).

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по III фактор, където децата на родители, от които единият е с висше образование, а другият със средно образование (PLSD=0,005) в по-висока степен проявяват коалиционно поведение, за разлика от децата на родители със средно образование (PLSD=0,014) и децата на родители с висше образование (PLSD=0,009), (таблица № 36).

Таблица № 36. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода) спрямо подражаващото поведение

Фактор	Степен на образование	\bar{X}	SD	F [df=2,290]	P
„Избягващо поведение“	2 висше	3,89	1,29	1,073	0,094
	2 средно	2,84	2,72		
	1 средно + 1 висше	3,56	1,38		
„Деструктивно поведение“	2 висше	4,87	1,02	0,587	0,399
	2 средно	4,18	2,75		
	1 средно + 1 висше	3,84	1,59		
„Коалиционно поведение“	2 висше	1,82	1,13	3,691	0,006
	2 средно	3,56	1,79		
	1 средно + 1 висше	4,22	2,29		
„Положително поведение“	2 висше	3,31	1,74	0,218	0,114
	2 средно	2,58	1,37		
	1 средно + 1 висше	3,37	1,69		

Таблица № 37. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо подражаващото поведение

Фактор	Населено място	\bar{X}	SD	F [df=2,290]	P
„Избягващо поведение“	мальк град	3,81	2,08	1,052	0,068
	областен град	3,73	1,11		
	столицата	2,98	2,02		
„Деструктивно поведение“	мальк град	2,74	1,47	0,316	0,229
	областен град	2,36	1,19		
	столицата	3,34	1,22		
„Коалиционно поведение“	мальк град	6,52	2,84	0,743	0,602
	областен град	5,21	2,41		
	столицата	5,37	1,14		
„Положително поведение“	мальк град	5,01	2,23	5,226	0,000
	областен град	3,31	1,92		
	столицата	1,82	1,14		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими индивидуални различия по IV фактор. Положителното поведение е по-често сред децата живеещи в мальк град (PLSD=0,001) към момента на раздялата на родителите им, за разлика от децата живеещи в областен град (PLSD=0,007) и децата живеещи в столицата (PLSD=0,004).

3.4. Резултати от адаптирането на въпросник измерващ качеството на отношенията „родител - дете“ и установяване на индивидуални различия при деца след раздялата на техните родители.

Осъществен е експлораторен факторен анализ по метода на главните компоненти (Varimax rotation). Чрез статистическите възможности на програмата SPSS 16 се установяват четири фактора, обясняващи 34,45% от общата вариация. Айтемите притежават еднаква трудност (коэффициенти на асиметрия и ексцес в диапазона от -2 до 2). КМО=0,758; Sig. на Bartlett's Test of Sphericity <0,0001.

Таблица № 38. Тегла на променливи от въпросника установяване на качеството на отношенията „родител - дете“ по първи фактор след ротацията на факторните оси

№	айтеми	I фактор $\alpha=0,769$	II фактор $\alpha=0,754$	III фактор $\alpha=0,752$
22.	Колко значима беше връзка Ви с родителя Ви?	0,711	0,072	0,091
15.	Колко често родителят Ви се опитваше да контролира или да повлиява живота Ви?	0,695	0,128	-0,055
4.	Ако трябваше да излезете от къщи, колко уверени бяхте, че родителят Ви ще бъде готов да Ви посрещне отново?	0,641	0,011	0,106
10.	Колко често родителят Ви Ви е карал да се чувствате ядосан?	0,593	0,053	0,171
2.	Колко често родителят Ви Ви е карал да се чувствате виновен?	0,576	0,118	0,190
17.	Колко критичен към вас беше родителя Ви?	0,552	0,042	0,142
6.	Колко ядосан родителят Ви Ви е карал да се чувствате?	0,516	0,175	0,107
25.	Колко отговорен се чувствахте за благополучието на родителя Ви?	0,504	0,271	0,188
8.	Колко разстроен родителят Ви Ви е карал да се чувствате?	0,489	0,022	-0,112
27.	Колко често се чувствахте зависим от родителя Ви?	0,464	0,067	0,044
19.	Колко често се е случвало да давате повече, отколкото да получите от родителя Ви?	0,431	0,134	0,268

Първият извлечен фактор обхваща айтеми, описващи емоционалните отношения от страна на детето към единия от родителите след развода им. Съобразявайки се с айтемите, които обхваща, името на I фактор бива „афект“. Този фактор обяснява 13,49% от вариацията, а от възможните 55 корелации между айтемите само 15 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност и следователно може да се осъществи разграничаване на лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 39. Тегла на променливи от въпросника установяване на качеството на отношенията „родител – дете“ по втори фактор след ротацията на факторните оси

№	айтеми	I фактор $\alpha=0,769$	II фактор $\alpha=0,754$	III фактор $\alpha=0,752$
24.	Колко положителна роля родителят Ви играе в живота Ви?	0,123	0,672	0,046
3.	До каква степен можете да разчитате на родителя Ви за помощ относно конкретен проблем?	0,018	0,647	-0,13
14.	До каква степен можете да се обърнете към родителя Ви за съвет относно проблеми?	0,057	0,623	0,066
5.	До каква степен можете да разчитате на родителя Ви, да Ви помогне, ако член на семейството, много близък на Вас е неизлечимо болен?	0,191	0,582	0,103
18.	Колко внимателен беше родителят Ви по отношение на Вашите потребности?	-0,042	0,569	0,036
1.	До каква степен можете наистина да разчитате на родителя Ви да Ви разсее от вашите притеснения, когато се изпитвали стрес?	0,178	0,531	0,189
29.	До каква степен можете да разчитате на родителя Ви да Ви изслуша, когато сте много ядосан на някой друг?	0,079	0,518	0,022
7.	До каква степен можете да разчитате на родителя Ви, да ви даде честен отговор, дори ако не искате да го чуете?	0,029	0,492	0,127
20.	До каква степен можете да имате доверие на родителя Ви да не нарани чувствата Ви?	0,016	0,475	0,058

Вторият фактор съдържа айтеми, свързани с нагласите на детето, спрямо ангажираността на единият от родителите след развода. Наименуването на II фактор е въз основа на смисловата насоченост на айтемите, които обхваща, съответно – „загриженост“. Този фактор обяснява 11,54% от вариацията, а от възможните 36 корелации между айтемите само 8 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$).

Таблица № 40. Тегла на променливи от въпросника установяване на качеството на отношенията „родител – дете“ по трети фактор след ротацията на факторните оси

№	айтеми	I фактор $\alpha=0,769$	II фактор $\alpha=0,754$	III фактор $\alpha=0,752$
21.	Колко често проблемите, които възникваха в отношенията Ви с родителя Ви се разрешаваха?	0,129	0,042	0,657
13.	Колко често родителя Ви е искал да Ви промени?	0,078	0,138	0,613
26.	Колко щеше да Ви липсва родителя Ви, ако не може да се видите или да разговаряте помежду си за един месец?	-0,015	-0,068	0,594
9.	Колко спорехте с родителя Ви?	0,154	0,103	0,546
28.	Ако се налагаше да имате ограничен брой социални отношения, колко от тях бихте искали да са с родителя Ви?	-0,022	0,037	0,512
11.	Колко често се е налагало да приложите воля, за да се избегне конфликт с родителя Ви?	0,173	0,182	0,481
23.	Колко близки ще бъдат отношенията Ви с родителя Ви след 10 години?	0,203	0,231	0,433
16.	Колко бихте искали родителя Ви да се промени?	0,126	-0,049	0,408

Третият фактор съдържа айтеми, свързани с нагласите на детето, спрямо възможността да споделя с единия родител. На III фактор може да бъде дадено названието „комуникация“. Този фактор обяснява 9,42% от вариацията, а от възможните 28 корелации между айтемите, само 4 не са значими. Всички айтеми във фактора имат добра дискриминативна мощност, добре разграничават лицата с нисък бал, от тези с висок бал по скалата (Sig $t < 0,005$), (таблица № 40).

Таблица № 41. Резултати от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ към момента на развода на родителите им

Фактор	Пол	\bar{X}	SD	t [df=304]	P
„Афект“	момичета	4,62	2,67	0,941	0,806
	момчета	4,38	1,49		
„Загриженост“	момичета	5,34	2,13	3,776	0,003
	момчета	3,26	1,28		
„Комуникация“	момичета	3,29	1,96	0,214	0,166
	момчета	4,87	2,09		

Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ към момента на развода на родителите им доказват наличие на значими индивидуални различия по II фактор. Момчетата в по-висока степен докладват за отношения основани на загриженост от страна на родителя към детето, за разлика от момчетата.

Таблица № 42. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител - дете“

Фактор	Възраст дете	\bar{X}	SD	F [df=2,303]	P
„Афект“	7 - 10 години	5,28	3,38	4,273	0,002
	11 - 14 години	4,86	2,47		
	15 - 18 години	6,37	3,22		
„Загриженост“	7 - 10 години	4,63	2,56	0,767	0,651
	11 - 14 години	4,45	1,84		
	15 - 18 години	4,82	2,29		
„Комуникация“	7 - 10 години	1,12	1,74	3,698	0,005
	11 - 14 години	3,97	2,98		
	15 - 18 години	4,66	1,41		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител - дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по I и III фактор. 15 - 18 годишните към момента на развода на родителите им (PLSD=0,003) в най-висока степен докладват за отношения основани на емоциите, за разлика от 7 - 10 годишните (PLSD=0,013) и 11 - 14 годишните деца (PLSD=0,015) към момента на раздялата на техните родители. По отношение на комуникацията с родителя, значими различия се откриват при 15 - 18 годишните деца към момента на раздялата на родителите (PLSD=0,002), които в по-висока степен докладват за наличие на общуване с родителя, за разлика от 11 - 14 годишните деца (PLSD=0,014) и 7 - 10 годишните (PLSD=0,007).

Таблица № 43. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител - дете“

Фактор	Възраст родители	\bar{X}	SD	F [df=2,303]	P
„Афект“	20 - 30 години	5,27	2,19	0,552	0,419
	31 - 40 години	3,13	2,04		
	41 - 50 години	2,46	1,36		
„Загриженост“	20 - 30 години	2,86	1,22	2,994	0,001
	31 - 40 години	1,94	1,09		
	41 - 50 години	3,79	2,62		
„Комуникация“	20 - 30 години	4,73	2,44	0,339	0,205
	31 - 40 години	5,68	3,41		
	41 - 50 години	5,21	2,53		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента

на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по II фактор. Децата на родители във възрастов диапазон между 41 – 50 години към момента на развода (PLSD=0,001) в по-висока степен свидетелстват за проявена загриженост от страна на родителя, за разлика от децата на родители между 20 – 30 години (PLSD=0,0011) и децата на родители между 31 – 40 години (PLSD=0,006) към момента на развода.

Таблица № 44. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“

Фактор	Брой деца	\bar{X}	SD	F [df=2,303]	P
„Афект“	1 дете	2,97	1,32	1,002	0,064
	2 деца	2,05	1,24		
	3 (+) деца	3,29	1,88		
„Загриженост“	1 дете	5,03	3,14	0,716	0,592
	2 деца	4,28	2,39		
	3 (+) деца	3,74	2,06		
„Комуникация“	1 дете	5,22	3,24	0,218	0,186
	2 деца	4,73	2,55		
	3 (+) деца	5,28	3,39		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ не разкриват значими индивидуални различия.

Таблица № 45. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо отношенията „родител – дете“

Фактор	Социално-икономически статус	\bar{X}	SD	F [df=2,303]	P
„Афект“	1 работещ родител	3,79	1,12	5,374	0,001
	2 работещи родители	5,18	2,49		
	безработни родители	2,23	1,27		
„Загриженост“	1 работещ родител	3,56	2,65	0,502	0,386
	2 работещи родители	3,88	2,39		
	безработни родители	2,72	1,54		
„Комуникация“	1 работещ родител	2,67	1,46	4,448	0,004
	2 работещи родители	4,28	2,07		
	безработни родители	2,32	1,38		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по I и III фактор. Децата на двама работещи родители (PLSD=0,002) в по-висока степен докладват за общуване основано на емоциите, за разлика от децата на родители, от които само единият работи (PLSD=0,012) и децата на безработни родители (PLSD=0,001). Децата на двама работещи родители към момента на раздалата (PLSD=0,001), в по-висока степен

описват общуването в рамките на комуникационен обмен, за разлика от децата на един работещ родител (PLSD=0,009) и децата на двама безработни родители (PLSD=0,004), (таблица 45).

Таблица № 46. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода) спрямо отношенията „родител – дете“

Фактор	Степен на образование	\bar{X}	SD	F [df=2,303]	P
„Афект“	2 висше	2,78	1,76	0,381	0,098
	2 средно	1,92	1,05		
	1 средно + 1 висше	2,27	1,12		
„Загриженост“	2 висше	3,21	1,42	0,794	0,566
	2 средно	4,28	2,93		
	1 средно + 1 висше	3,67	1,85		
„Комуникация“	2 висше	2,83	1,79	0,183	0,071
	2 средно	1,96	1,11		
	1 средно + 1 висше	2,24	2,66		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода) спрямо отношенията „родител – дете“ не разкриват значими индивидуални различия.

Таблица № 47. Резултати от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“

Фактор	Населено място	\bar{X}	SD	F [df=2,303]	P
„Афект“	маляк град	2,76	1,35	0,404	0,318
	областен град	2,69	1,24		
	столицата	3,23	2,19		
„Загриженост“	маляк град	1,38	1,06	0,921	0,886
	областен град	2,26	1,98		
	столицата	2,61	2,32		
„Комуникация“	маляк град	4,63	1,47	4,109	0,002
	областен град	2,84	2,11		
	столицата	1,56	1,02		

Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по III фактор. Децата, които в момента на развода на родителите си живеят в маляк град (PLSD=0,003) в по-висока степен докладват за изградена комуникация с родителя, за разлика от децата живеещи в областен град (PLSD=0,016) и децата живеещи в столицата (PLSD=0,005) към момента на раздялата на техните родители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от адаптирането на въпросник за съвместното упражняване на родителски права доказват наличието на шест фактора обясняващи 47,13% от общата вариация, където по:

- I фактор („родителски конфликти“) преобладават във висока степен изследваните лица, които докладват за наличие на конфликти между родителите след развода им;

- II фактор („комуникация и сътрудничество“) преобладават в ниска и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на комуникация и сътрудничество между родителите след развода им;

- III фактор „бащина топлина в отношенията“ преобладават в средна и ниска степен изследваните лица, които докладват за наличие на силна емоционална връзка между бащата и детето и демонстрирана топлина в отношенията им;

- IV фактор „майчина топлина в отношенията“ преобладават във висока и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на силна емоционална връзка между майката и детето и демонстрирана топлина в отношенията им;

- V фактор „контролираща и изискваща майка“ преобладават във висока и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на контрол и поставяне на изисквания от страна на майката към детето;

- VI фактор и „контролиращ и изискващ баща“) преобладават в ниска и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на контрол и поставяне на изисквания от страна на бащата към детето.

Резултатите от сравнението на средните стойности между променливите спрямо упражняването на съвместни родителски права, установяват значими индивидуални различия, където:

- Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо упражняването на съвместни родителски права на родителите към момента на развода доказват наличие на значими различия по II и IV фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по I фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по I и II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по III и IV фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус

към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по I фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различна степен на образование към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват наличие на значими различия по V и VI фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо упражняването на съвместни родителски права доказват значими индивидуални различия по VI фактор.

❖ **Първата работна хипотеза, която гласи, че нагласите спрямо упражняването на съвместни родителски права се описват чрез структурните им компоненти и ще са налице значими различия, се потвърждава.**

Резултатите от адаптирането на въпросник измерващ манипулиращото поведение доказват наличие на два фактора, обясняващи 35,8% от общата вариация, където по:

- I фактор („манипулация към родителя“) преобладават в средна и ниска степен изследваните лица, които докладват за наличие на манипулиращо поведение от родителя по посока постигане на фаворизиране от детето;

- II фактор бива („манипулация срещу родителя“) преобладават във висока степен изследваните лица, които докладват за наличие на манипулиращо поведение от родителя по посока внушаване на негативни нагласи спрямо другия родител. Резултатите от сравнението на средните стойности между променливите спрямо манипулиращото поведение, установяват значими индивидуални различия, където:

- Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момчетата и момчетата спрямо манипулиращото поведение към момента на развода на родителите доказват значими индивидуални различия по I фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими индивидуални различия по II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими различия по II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими различия по I и II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различна степен на образование към момента на развода) спрямо манипулиращото поведение доказват значими индивидуални различия по I фактор.

❖ **Втората работна хипотеза, която гласи че манипулиращото поведение на родителя се характеризира със специфична структура и значими диференциални особености, се потвърждава.**

Резултатите от адаптирането на въпросник за установяване на подражаващо поведение у детето спрямо единия родител обособи четири фактора, обясняващи 42,55% от общата вариация, където по:

- I фактор бива („избягващо поведение“) преобладават във висока и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на избягващо поведение от страна на детето, характеризиращо се с отказ от контакт с единия родител, след развода.

- II фактор („деструктивно поведение“) преобладават във висока и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на деструктивно поведение от страна на детето, характеризиращо се с грубо отношение към единия родител, след развода.

- III фактор („коалиционно поведение“) преобладават във висока и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на коалиционно поведение от страна на детето, характеризиращо се с подражание в отношението на единия родител, към другия след развода.

- IV фактор („положително поведение“) преобладават в средна и ниска степен изследваните лица, които докладват за наличие на положително поведение от страна на детето, характеризиращо се с подкрепа в отношението на единия родител, към другия след развода.

Резултатите от сравнението на средните стойности между променливите спрямо подражаващото поведение, установяват значими индивидуални различия, където:

- Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо подражаващото поведение към момента на развода на родителите им доказват значими различия по I и II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по III фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по IV фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими индивидуални различия по I и II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различна степен на образование към

момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими различия по III фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода) спрямо подражаващото поведение доказват значими индивидуални различия по IV фактор.

❖ **Третата работна хипотеза, която гласи, че подражаващото поведението на детето спрямо това на родителя се описва чрез ясно обособени структурни компоненти и са налице индивидуални различия, се потвърждава.**

Резултатите от адаптирането на въпросник измерващ качеството на отношенията „родител – дете“ установяват четири фактора, обясняващи 34,45% от общата вариация, където по:

- I фактор („афект“) преобладават във висока и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на емоционално обвързване от страна на детето, характеризиращо се със зависимост по отношение на единия родител, след развода.

- II фактор („загриженост“) преобладават в ниска и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на загриженост и усещане за защитеност от страна на детето, по отношение на единия родител, след развода.

- III фактор („комуникация“) преобладават в ниска и средна степен изследваните лица, които докладват за наличие на общуване от страна на детето, по отношение на единия родител, след развода.

Резултатите от сравнението на средните стойности между променливите спрямо качеството на отношенията „родител – дете“, установяват значими индивидуални различия, където:

- Резултатите от t-критерия за сравнение на средните стойности между момичета и момчетата спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ към момента на развода на родителите им доказват наличие на значими индивидуални различия по II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по I и III фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода) спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по II фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода) спрямо отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по I и III фактор.

- Резултатите от дисперсионния анализ за сравнение на средните стойности при лица (деца от различно населено място към момента на развода)

спрямо качеството на отношенията „родител – дете“ доказват наличие на значими индивидуални различия по III фактор.

❖ Четвъртата работна хипотеза, която гласи, че качеството на отношенията „родител-дете“ се характеризира със специфична структура и наличие на диференциални особености, се потвърждава.

❖ На базата на резултатите от четирите изследвания, основната хипотеза, която гласи, че особеностите на синдрома на отчуждаващото се поведение при родителите и отказът от контакт след развода се проявяват в контекста на упражняването на съвместни родителски права, манипулиращото поведение на родителя, подражаващо поведение на детето спрямо това на единия родител, качеството на отношенията „родител-дете“ и наличие на значими индивидуални различия се потвърждава.

ПРИНОСИ:

1. Адаптирани са въпросниците, измерващи съвместното упражняване на родителски права на Schum & Stolberg, (2007); въпросник, измерващ манипулиращото поведение на Baker & Chambers (2011); въпросник за коалиране с единия родител на Johnston, Walters, Oleson (2005); въпросник, изследващ качеството на отношенията „родител-дете“ на Pierce, Sarason, & Sarason (1991).

2. Получени са доказателства, че особеностите на синдрома на отчуждаващото се поведение при родителите и отказът от контакт след развода се проявяват в контекста на упражняването на съвместни родителски права, отчуждаващо се поведение на родителя, подражаващо поведение на детето спрямо това на единия родител, качеството на отношенията „родител-дете“.

3. Установени са значими индивидуални различия при сравнение на средните стойности:

- между момичета и момчетата;
- при лица (деца от различни възрастови групи към момента на развода);
- при лица (деца на родители от различни възрастови групи към момента на развода);
- при лица (деца с различен брой братя и сестри към момента на развода);
- при лица (деца на родители с различен социално-икономически статус към момента на развода);
- при лица (деца на родители с различена степен на образование към момента на развода), и
- при лица (деца от различно населено място към момента на развода), с адаптираните методики за изследване на съвместното упражняване на родителски права, манипулиращото поведение, подражаващото поведение и качеството на отношенията „родител-дете“, в контекста на особеностите на синдрома на отчуждаващото се поведение при родителите и отказът на детето от контакт след развода на родителите.